

MƏDƏNİ NİTQ ETİKETLƏRİ

Validə VƏLİYEVƏ,

Taliyə ƏLİYEVƏ,

ATU-nun Azərbaycan dili müəllimləri

Açar sözlər: nitq etiketi, müasirlik, müraciət, mədəniyyət, sfera, norma, formula, kommunikasiya

Ключевые слова: речевой этикет, современность, обращение, культура, сфера, норма, формула, коммуникация.

Keywords: speech etiquette, contemporaneity, appeal, culture, sphere, norm, formula, communication.

Nitq etiketləri dildə bir sistem təşkil edir. Həmin sistem bir sıra komponentlərdən ibarətdir: müraciət qaydaları, şad yaxud pis xəbərləri çatdırma qaydaları; dinləmə-danışana qulaqasma qaydaları, söhbətə qoşulma qaydaları, verilən sualları cavablandırma qaydaları, paralingvistik vahidlərdən (mimika və jestlər) istifadə qaydaları.

Etiket məqsədilə müxtəlif predmetlərdən də istifadə olunur: papağın başdan çıxarılması, qaldırılması, güllərdən istifadə, bayramlarda, yas və toy mərasimlərində xüsusi paltarların geyilməsi və s. Bunlar etiketləri ifadə edir. Nitq etiketi isə əşyavilik ifadə edən etiketlərdən fərqlənir.

Nitq etiketləri dilin müxtəlif səviyyələrində reallaşır: 1) leksik və frazeoloji səviyyədə - görüşənədək; 2) qrammatik səviyyədə - Sənə demək istəyirəm? Saat neçədir?; 3) üslubi səviyyədə - evfemizmlərdən istifadə - Allah rəhmət eləsin. 4) intonasiya səviyyəsində - nəzakətli, mədəni intonasiya - rica edirəm, qapını bağlayın! 5) orfoepik səviyyədə - Salam-ələyküm-salam. 6) kommunikativ səviyyədə - anacan, babacan.

Nitq etiketi formulu - sözün,

frazanın və sabit ifadələrin elə müəyyənliyidir ki, danışmaq üçün 3 mərhələ keçir: 1) nitq başlanır (təbrik, salam, salamlaşmaq, tanışlıq, 2) əsas hissə, 3) nitq başa çatır.

Nitq etiketi həmişə adresatı istiqamətləndirir. Qarşdakına Sən və ya Siz deyərək müraciət etmək. Sən forması mədəni əlaqədə formal xarakter daşır, ikincidə isə göründüyü kimi, hörmət əlaməti vardır.

Əlaqə, qarşılıqlı münasibətin müəyyən olunmuş yeri nitq etiketinin işlənməsinə şərait yaradır: işgüzar məsləhət, müzakirə, teatr, axşam yeməyi, gənclər gecəsi, toplantı.

Hər bir xalqda, millətdə özünə-məxsus etiket normaları formalaşır. Gerçəkləşən etiket normaları hər bir mədəni-dil qrupunda fərqli çalarları ilə çıxış edir.

Nitq etiketlərində müasirlik əsas şərtlərdəndir. Köhnə nitq ənənələri zaman keçdikcə yeniləşir, müasir dünyada, ən çox da şəhər mədəniyyətində informasiya və postindustrial cəmiyyətdə nitq mədəniyyəti münasibətləri, əlaqələri köklü şəkildə dəyişir, bu dəyişməyə dini və mifoloji inam, sosial iyerarxiyalar öz təsirini göstərir. Nitq etiketi norması

müasir dünyada praktik məqsəd daşıyır, uğurlu danışıq, kommunikasiya aktı inkişaf edir, adresata hörmət, onun inamını, simpatiyasını qazanma, ünsiyyət üçün təntənəli iqlim yaratmaq tələb olunur.

Nitq etiketi bir neçə cəhətdən özünü doğrultmalıdır: Birincisi, xalqın dil-nitq fəaliyyətinin nəticəsində qərarlaşmış spesifik ifadələr yığını meydana olmalıdır. İkincisi, həmin ifadələr yığını necəliyi dil kollektivinin üzvlərinə, o cümlədən danışan və dinləyənlə məlum olmalıdır. Üçüncüsü, nitq etiketi ifadələrinin gözlənməsi və pozulması hallarını müəyyən edən qaydalar (nəyi demək olar və nəyi demək olmaz; necə demək olar və necə demək olmaz) mövcud olmalıdır. Dördüncüsü, nitq etiketləri, ifadələrinin konkret nitq şəraitləri ilə bağlı olduğunu başa düşmək zərurəti işləməlidir.

Gördüyümüz kimi, nitq etiketi geniş mənada linqvistik pragmatikanın ümumi problematikası ilə bağlıdır və pragmatik-linqvistik tədqiqatlar istiqamətində araşdırılmalıdır. Pragmatikada kommunikasiya aktına kommunikantların bu və ya digər məqsədlərə nail olması nöqtəyindən nəzərdən baxılır. Deyim ayrılıqda yox, məhz həmin məqsədlərin kontekstində qavranılmalıdır. Məsələn, "Sizin saatınız var?" sualı saatın neçə olduğunu öyrənmək məqsədini güdür. Buna görə saatı demədən "Bəli, var" cavabı konteksti nəzərə almır və nəticədə nitq etiketi tələblərini pozur. Yaxud "Burada nə baş verir?" sualı (xüsusilə müəyyən kontekstdə) baş verənlərdən narazılığı bildirə bilər.

Nitq etiketinin başlıca dil funksiyaları aşağıdakılardır: 1. Əlaqəyaratma funksiyası danışan həmsöhbətin diqqətini

cəlb etdiyi, onu məlumatın qəbul edilməsinə hazırladığı zaman nitq aktlarında təzahür edir. Məsələn: Kimi görürəm? Sən hara, bura hara? 2. Aplyativ funksiya. Məsələn: Qardaş! Bağışlayın, Nizami küçəsinə necə getmək olar? 3. Konativ funksiya nəzakət anlayışı ilə sıx bağlıdır. 4. Volyuntativ funksiya, yəni həmsöhbətin iradəsini bildirmə, ona təsiretmə funksiyası. Xahiş, dəvət etmə, icazə, məsləhət, təklif situasiyalarında nitq etiketində təzahür edir. Məsələn: Buyurun. Zəhmət olmasa, keçin. 5. Emotiv funksiya emosiyaların, hissələrin, insana münasibətin ifadəsi ilə bağlıdır. Məsələn: Sizi görməyimə şadam. Məmnun oldum.

Nitq etiketlərinin təhlili göstərir ki, onların hər biri mürəkkəb bir prosesdir və özünəməxsus səciyyəvi xüsusiyyətlərə malikdir.

"Ən parlaq etiket nişanəsi" [2, 104] olan müraciət aşağıdakı kommunikasiya funksiyalarını daşıyır: həmsöhbətlər arasında əlaqənin yaradılması və adresatın diqqətinin cəlb edilməsi. Müraciətlər kommunikasiya aktının ən sabit, fəal formalarının birində – dialoqda özünü göstərir və ilk növbədə sosial-ictimai münasibətləri əks etdirir. Ünsiyyət prosesində kommunikasiya aktının iştirakçıları şəraitin səciyyəsinə, kommunikantların əlamətlərindən (cins, yaş, ictimai vəziyyət, qohumluq və ya tanışlıq əlaqələri və s.) asılı olaraq, yəni kimin, nə zaman, harada, kiminlə danışmasından asılı olaraq müəyyən müraciətlərdən istifadə edirlər.

Müraciət etiketlərində "Siz" əvəzliyi rəsmi nəzakətliyi bildirir və aşağıdakı hallarda işlənir: 1. tanış olmayan, yaxud az tanış olan adresata müraciətdə; 2.

rəsmi ünsiyyət şəraitində; 3. adresatla son dərəcə nəzakətli, ehtiyatla davrandıqda; 4. eyni səviyyəli və özündən böyük (yaşına, mövqeyinə görə) adresata müraciətdə.

"Sən" əvəzliyi aşağıdakı hallarda istifadə edilir: 1. tanış adresata müraciətdə; 2. qeyri-rəsmi ünsiyyət şəraitində; 3. adresatla dost, məhrəm münasibətdə olduqda; 4. eyni səviyyəli və özündən kiçik (yaşına, mövqeyinə görə) adresata müraciətdə [2, 39].

Diqqəti cəlb etmək üçün aşağıdakı formullardan istifadə olunur:

- Bağışlayın.

- Üzr istəyirəm.

"Bağışlayın" etiketi tanış olmayan adamdan nəyisə soruşmaq, nəyəyə aydınlıq gətirmək və s. üçün edilən müraciət formalarından biridir. Bu formadan, məsələn, avtobusdan düşərkən, teatrda öz yerinə keçərkən istifadə olunur.

Gündəlik həyatımızda tez-tez qarşılaşdığımız situasiyalardan biri də üzr istəməkdir. Həmin situasiyada "üzr istəyirəm", "bağışlayın" kimi ifadələr geniş işləklik dairəsinə malikdir. Əgər üzr istəmək üçün səbəb çox ciddidirsə, üzr istəyən şəxs "çox üzr istəyirəm", "lütfən, bağışlayın", "Allah xatirinə, üzr istəyirəm", "Siz Allah, bağışlayın" və s. bu kimi kəlmələrdən istifadə edir.

"Bağışlayın", "mümkünsə, bağışlayın" formulları həmçinin müsahibə müraciət formalarıdır. Bunlar, əsasən, nəzakətli xahiş və sualla məhdudlaşdırılır. Məsələn, "Bağışlayın, deyə bilərsiniz, saat neçədir?"

Beləliklə, müxtəlif situasiyalarda nitq etiketlərindən istifadə zamanı kommunikantların arasındakı qarşılıqlı

əlaqə, onların sosial vəziyyəti, yaşı, təhsili və s. nəzərə alınır; gündəlik ünsiyyət təcrübəsində dil formalarının transformasiyalarından maksimum dərəcədə istifadə olunur.

Elə müraciət formaları da var ki, onlardan müxtəlif auditoriyalarda, mitinqdə və insanlara qrup şəklində müraciət olunan digər yerlərdə istifadə olunur. Bu zaman bir çox hallarda müraciət bildirən sözlərə əziz, hörmətli, möhtərəm və s. bu kimi təyinlər artırılır. Məsələn: xanımlar və bəylər, dostlar, əziz dostlar, hörmətli konfrans iştirakçıları, əziz tələbələr, möhtərəm qonaqlar və s. nitq etiketlərindən istifadə norma daxilindədir.

Etiket bir neçə növə ayrılır, bunlardan əsasları aşağıdakılardır:

- xalq danışıq etiketi - vətəndaşların bir-biri ilə ünsiyyət zamanı gözlədikləri qaydaların, ənənə və şərtliliklərin məcmusu;

- saray etiketi - saraylarda monarxlar tərəfindən təyin olunmuş, kəskin reqlamentləşdirilmiş qaydalar və davranış formaları;

- diplomatik etiket - müxtəlif diplomatik qəbullarda, görüş və danışıqlarda diplomat və digər rəsmi şəxslərin bir-biri ilə davranış qaydaları;

- hərbi etiket - hərbi xidmətçilərin bütün fəaliyyət sahələrindəki davranış normaları, orduda ümumi qəbul olunmuş qaydalar.

Diplomatik, hərbi və ümumi vətəndaş etiketlərinin əksər qaydaları üst-üstə düşür. Bunlar arasındakı fərq etiket qaydalarının diplomatlar tərəfindən gözlənilməsinə böyük əhəmiyyət verilməsindən ibarətdir. Onlar tərəfindən bu qaydaların pozulması ölkənin nü-

fuzuna və ya onun rəsmi nümayəndəsinə zərər vura bilər. Bu da dövlətlərarası qarşılıqlı münasibətlərin mürəkkəbləşməsinə səbəb ola bilər.

Nitq etiketi geniş mənada linqvistik pragmatikanın ümumi problemi ilə birləşir və pragmatik sahəsində öyrənilməlidir. Pragmatik cəhətdən dil kommunikasiyası aktına kommunikasiyanın iştirakçılarının müxtəlif məqsədlərə nail olması baxımından yanaşılır. İfadəyə ayrıca yox, bu məqsədlərin konteksti baxımından yanaşılır. Məsələn: «Saatınız yoxdur?» - deyə sual verdikdə saatın neçə olmasını soruşmaq nəzərdə tutulur. Ona görə də bu suala qarşı «Bəli, var» - cavabı (saatın neçə olmasını göstərmədikdə) kontekstdən uzaqlaşmadan xəbər verir, nitq etiketi tələbləri pozulur.

Və yaxud: «Burada nə baş verir?» - sualı (xüsusən müəyyən kontekstdə) baş verənlərə qarşı narazılıq hissəyə işarə olub, etiketi poza bilər.

Nitq etiketinə, xüsusən mövcud mədəniyyətdə qəbul edilmiş günah, şikayət, birinin dərdinə şərik olma və s. bildirən ifadələr aiddir. Belə ki, bəzi mədəniyyətlərdən çətinlik və problemlərdən şikayət eləmək etiket kimi qəbul edilir, digərləri isə - yox.

Nitq etiketi konkret mənada etiket münasibətlərində istifadə olunan dil vasitələri sistemidir. Bu sistemin elementləri dilin müxtəlif səviyyələrində reallaşır.

Nitq etiketi universaliləri ehtiva edir - müxtəlif dillərdə istifadə olunur, bəzi hallarda tərcümə olunur, kalka kimi təqdim olunur. Məsələn: alman dilində – «auf wiedersehen», rus dilində – «до свидания». Ancaq əksər etiket formaları ənənəvidir, milli köklərə malikdir: «sağ

ol», (Azərbaycan dilində), «spasibo», «xrani tebə qospod» (rus dilində).

Nitq etiketinin tanışlıq, salamlama, xudafizləmə, üzrxahlıq, minnətdarlıq, xahiş, imtina, razılaşma, kompliment, təbrik və digər janrların leksik-semantik, leksik-qrammatik xüsusiyyətlərinin araşdırılması da əhəmiyyətlidir.

Nitq etiketi sferasına müəyyən cəmiyyətdə qəbul edilmiş normalar çərçivəsində şikayəti, təqsiri, kədəri, tərifi, təəssüfü bildirmək formaları da daxildir. Məsələn, bəzi xalqlarda öz problemini başqalarına danışmaq mənfi səciyyə daşıyır. Nitq etiketinə dilin səviyyələrindən asılı olaraq, əsasən, aşağıdakılar aiddir: 1. Leksika və frazeologiya səviyyəsində xüsusi sözlər, sabit birləşmələr, xüsusi müraciət formaları. 2. Qrammatik səviyyədə: hörmət mənasında cəm şəkilçisindən istifadə edilməsi. Əmr cümlələri əvəzinə sual cümlələrinin işlədilməsi. 3. Üslub səviyyəsində: savadlı və mədəni nitq, tabulardan istifadə etməmək. 4. İntonasiya səviyyəsində: hörməti ifadə edən intonasiya. 5. Orfoepiya səviyyəsində: sözün qəbul edilmiş mədəni formasından istifadə etmək. 6. Nitqin kommunikativ təşkili səviyyəsində: başqasının sözünü kəsməmək, başqalarının söhbətinə qarışmamaq.

Nitq etiketi, ümumiyyətlə, etiketin sosial anlayışları ilə bağlı olub, konkret nitq aktında hansısa ünsiyyət registrinin seçilməsində tənzimləyici rol oynayır. İnsan cəmiyyəti verbal ünsiyyət yaratmaq, bu ünsiyyətin qarşılıqlı hörmət şəraitində başlanması, davam etməsi və bitməsi üçün kifayət qədər geniş dairəyə malik mərasim və formullar yaratmışdır. Bu formullar müəyyən normalara

söykənir. Norma dil sisteminin gerçəkləşdirilməsinin müəyyən dövr üçün cəmiyyət tərəfindən qəbul olunmuş doğru, düzgün formaların, variantların sosial şəraitdən asılı olaraq seçilməsinə ehtiva edir. Norma anlayışı nitq davranışının təsviri və hörmət anlayışının təyininə mərkəzi anlayış, eləcə də çıxış nöqtəsidir [3,s.7-9].

Nitq etiketinin müxtəlif sferaları vardır. Məişət nitq etiketi başqa sferadakı nitq etiketlərindən fərqlənir. Müəyyən peşə sahəsində funksionallaşan nitq etiketi bu peşə sahəsinə mənsub nitq xüsusiyyətlərinə malik olur. İnsan cəmiyyəti inkişaf etdikcə, insanlar bir-birinə yaxınlaşdıqca, onların sosial mənsubluqdan asılı olmayaraq ünsiyyət prosesinə qoşulmasında məhdudiyətlər aradan götürülür. Nəticədə məişət nitq etiketi ümumi nitq etiketi kimi formalaşır [5].

Nitq etiketləri milli spesifikaya malikdir. Hər bir xalqın düzgün nitq əxlaqı, davranışı sistem yaradır. Azərbaycan cəmiyyətində xüsusi dəyərə malik-taktikalı, son dərəcə yumşaq, xoşrəftar, xeyirxah, nəzakətli, səbri, dözümlü, davamlı və s. nitq etiketləri formaları vardır. Həmin keyfiyyətlər öz əksini çoxsaylı atalar sözləri və məsəllərdə tapır, münasibətlərin, ünsiyyətin etik normaları ilə xarakterizə olunur. Məsələn, nə zaman soruşanda cavab ver, söz silahdır.

Taktika- bu etiket normadır, həmsöhbətdən tələb edir ki, aydın olmayan sualdan qaçmasın.

Hər hansı ünsiyyət aktının başlanğıc, əsas hissə və son hissəsi olur. Etikət formalarının texniki reallizasiyası prosesində bir sıra formullar yaranır: icazə verin sizinlə tanış olum; tanış olaq;

mən istəyirəm sizinlə tanış olum, gəl tanış olaq, mənim adım Fuaddır, mənim adım isə Ülkədir.

Bunlar rəsmi və qeyri-rəsmi formullardan ibarətdir:

A) rəsmi formullar: Salam; gün aydın!

B) qeyri-rəsmi formullar: Nə xəbər var, nə ətər.

Etiket və etik normalar yazılı nitqlə bağlıdır: Hörmətli Prezidentimiz!

Nitq müraciətində ara, məsafə mühüm sosial vəziyyətlə bağlıdır.

Nitq etiketinə indi ictimai-siyasi sferada, kommunikasiya prosesində çox rast gəlmək olur. Nitq etiketi-sosial məsələ və milli özünəməxsusluğu ilə, düzgün nitq, davranış, düzgün hərəkət tərzilə nizama salınır.

Azərbaycan nitq etiketi kontaktqurucu funksiyaları yerinə yetirir və manipulyasiya strategiyasında istifadə olunur.

Azərbaycan nitq etiketlərinin tipik situasiyada tipik vasitələri vardır. Bu vasitələr kommunikativ funksiyaları yerinə yetirir.

Azərbaycan nitq etiketləri - kommunikativ-nitq sistemində milli spesifik əxlaq, davranış tərzidir, harmoniyaya istiqamətlənmiş, kompleksiz insan münasibətləridir.

Nitq etiketi formalarından istifadənin amilləri: bəzi situasiya tipləri ilə əlaqədardır (rəsmi, qeyri-rəsmi, yarırrəsmi). Situasiya tiplərinə tanışlığın dərəcəsi, insanların bir-birinə münasibəti, danışqda iştirakçıların cəmiyyəti də təsir göstərir.

Nitq etiketinin əsasında nitq formulları dayanır,- bunlar davranış, əxlaq xüsusiyyətlərindən ibarətdir. Nitq etiketi formulları 3 əsas qrupa ayrılır: 1)

başlanğıc, 2) orta, 3) son. Nitq davranışı sferaları: sosial - məişət, sosial - mədəni, elmi – tədris, ictimai-siyasi, rəsmi işgüzar sahələrdə fəaliyyət göstərir. Məsələn, telefonda danışmaq 3-5 dəqiqə olmalıdır. Amma adam var 45-50 dəqiqə danışır, qarşıdakını yorur.

Nitq etiketi ifadələri fransız üslubiyatçısı Ş.Balli tərəfindən sosial simvolizm adlandırılan xüsusiyyətə malikdir. O, yazırdı: "... elə bil nitq hadisələri adətən işlənilməyi həmin mühitin və həmin şəraitin qoxusunu canına çəkir. Necə ki, hər hansı bir adət, yaxud geyim detallı sosial vəziyyətin işarələri ola bilər, sosial mühit haqqında təsəvvür yarada bilər, eləcə də nitq faktları, hətta ilk görünüşdə ən əhəmiyyətsiz – məsələn, hər hansı bir söz, ibarə, texniki termin, ədəbi ifadə, hətta hər hansı bir tələffüz xüsusiyyəti müəyyən qrupun adət və yaşayış tərzinin elementi kimi dərk edilə bilər; tək bu faktlar həmin qrupda yayılmış olsun və digərlərində çox az işlədilsin. Beləliklə, onlar həmin qrupun yaşayış təzi, yaxud fəaliyyət formaları haqqında şüurda simvolik təsəvvür yarada bilər" [3, s.99].

Yeni dövr etiketinin vətəni XIX əsrin İtaliyası hesab olunur. Rusiyada hazırda başa düşdüyümüz mənada etiketin yaranması və inkişafı I Pyotrun dövrü ilə əlaqələndirilir. Şərqdə də lap qədimdən dərin zəka sahibləri, dövrünün tanınmış ictimai xadimləri, maarifçilər, şairlər etika ilə bağlı fikir söyləyərkən danışmaq etikası, nəzakətli hərəkət və nitq məsələlərinə toxunmuşlar. "Hələ erkən orta əsrlər dövründə Biruninin, Əbu Əli İbn Sinanın, Əbu Nəsr Farabinin, Sədi Şirazinin əsərləri, daha sonralar Ruminin "Məsnəvi"si, Füzulinin "Divan"ı, "Kəlilə

və Dimnə", "Qabusnamə" kimi əxlaqi-mənəvi dəyərli əsərlərdə nəzakətli danışmaq və hərəkətlərdən də bəhs olunmuşdur" [1, s.208]. "Dədə Qorqud" dastanlarında da insanların mənəvi-əxlaqi keyfiyyətləri, etik davranışı ilə bağlı maraqlı faktlar mövcuddur. Burada xüsusilə o dövr üçün səciyyəvi olan müraciət formaları diqqəti cəlb edir. Onları nitq etiketinin ilk rüşeymləri hesab etmək olar. Yuxarıda qeyd olunan müəlliflərin əsərləri isə etika ilə bağlı məsələlərə, etik normalara həsr olunmuş, nitq etiketinin qayda və prinsiplərinə ünsiyyət etikası ilə əlaqədar toxunulmuşdur. Sonrakı dövrlərdə də bu əhəmiyyətli davam etmiş, XIX-XX əsr Azərbaycan ədəblərinin əsərlərində bu səpkidə fikirlər öz əksini tapmışdır. Xüsusi etiket qaydalarının, normalarının tərtibi, hansı nitq davranışının, nitq formullarının norma, hansıların normalardan kənar hesab edilməsinə maraqlı son dövrlərdə (XX əsrin sonları, XXI əsrin əvvəlləri) yaranmışdır.

Nitq etiketindən danışarkən onun etikaya münasibətinə aydınlıq gətirmək lazım gəlir. Çünki çox vaxt bu iki məfhum bir-biri ilə qarışdırılır. Fəlsəfə elminin əxlaq və mənəviyyət qaydalarını tədqiq edən bir sahəsi olan etikanı cəmiyyətdə özünü tərbiyəli aparmaq qaydalarını əks etdirən etikətlə qarışdırmaq olmaz. Doğrudur, etiketin, o cümlədən nitq etiketinin etika məsələləri ilə bağlı cəhətləri var. Etiketin mahiyyətini təşkil edən tərbiyəlilik, nəzakətlik, ədəb-ərkanı gözləmə, həmsöhbətə hörmət etik xarakterə malikdir. Bu xüsusiyyətlər cəmiyyət tərəfindən "yaxşı" və "əxlaqi" kimi dəyərləndirilir.

N.İ.Formanovskaya görə, "nitq etiketi nitq davranışını tənzimləyən qaydalar, ictimaiyyət tərəfindən həmsöhbətlər arasında ünsiyyət yaratmaq, ünsiyyəti seçilmiş tonallıqla davam etdirmək və yarıda kəsmək üçün qəbul olunmuş və qabaqcadan yazılmış milli spesifik stereotip və sabit ünsiyyət formullarıdır" [3, s.3].

Etiket anlayışı cəmiyyətdə qəbul olunmuş nəzakətlik və ədəb qaydaları sisteminə daxil olan davranış normalarıdır. Müasir etiket formaları qədim dövrdən indiyədək praktiki olaraq bütün xalqların adət və ənənələrini öz üzərində daşıyır [1, s.26]. Bu davranış qaydaları öz-özlüyündə ümumdür, lakin bunlar yalnız müəyyən bir cəmiyyətin nümayəndələri tərəfindən deyil, müasir dünyada mövcud olan ən müxtəlif sosial-siyasi sistemlərin nümayəndələri tərəfindən də gözlənilir. Hər bir xalqın nümayəndələri etikətə mənsub olduqları ölkənin ictimai-siyasi quruluşu, özünün milli psixologiyası, milli adət və ənənələri ilə şərtlənən düzəliş və əlavələr edir.

Müasir dövrdə davranış etiketinin tərkib hissəsi kimi nitq etiketinin volyuntiv funksiyasının aydınlaşdırılmasına da xüsusi diqqət verilir. Bu funksiya nitq aktında iştirak edən tərəflərdən birinin digərinə münasibətdə öz iradəsini ifadə etməsi ilə bağlıdır. Nitq prosesində xahiş, dəvət, təklif, məsləhət və bir sıra digər

subyektiv iradi xüsusiyyətlərin ortaya çıxması özünü daim göstərir.

ƏDƏBİYYAT

1. Abdullayev A.S. Nitq mədəniyyəti və nəzakətlik məharəti haqqında. Bakı, 1978.
2. Məmmədov M.B. Ana dili və nitq mədəniyyəti məsələləri. Bakı, 2004.
3. Формановская Н.И. Русский речевой этикет. М., 1983.
4. Стернин И.А. Русский речевой этикет. Воронеж, 1996.
5. Сəmədova K.T. Nitq davranışının milli – mədəni xüsusiyyətləri. Namiz. diss. Avtoreferatı. B., 1996.
6. Соколова В.В. Культура речи и культура общения. М., 1995.

РЕЗЮМЕ

Культурные в речевые этикеты

В этой статье говорится об уровне современности в речевых этикетах. Здесь рассказывается о языковых функциях речевых этикетов. Автор показывает формулы современных этикетов, дает примеры. Указываются типы этикетов. В типичных ситуациях азербайджанских речевых этикетов есть типичные средства. Эти средства осуществляют коммуникативную функцию.

SUMMARY

Cultural speech etiquette

In this article the speech etiquettes are dealt with from the point of view of contemporaneity. The language functions are spoken about in the article as well. The formulas of the modern etiquette are presented, the examples are given. The types of the etiquette are studied. There exist typical means in the typical situations of the Azerbaijan speech etiquettes. These means carry out communicative function.